

УДК 82.09 (075.8)/82.311.4

<http://doi.org/10.33989/2075-1443.2023.47.282541>

ORCID ID: 0000-0003-0844-4004

Ірина Цебрій

ЦЕБРІЙ Ірина Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Сфера наукових інтересів – методологічні засади сучасної європейської музичної культури, проблеми взаємодії людини і соціуму.

irynaz1958@gmail.com

СВІТОГЛЯД «ТИПОВОГО» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТУДЕНТА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В РОМАНІ РОБЕРА МЕРЛЯ «ЗА СКЛОМ»

***Анотація.** Визначаються особливості світогляду у «типового» європейського студента другої половини ХХ століття в романі Робера Мерля «За склою», його здатність жити і спілкуватися в соціумі, залишатися самим собою і бути водночас «клітинкою» єдиного цілого серед великого організму університету. Авторка обґрунтовує студентські світоглядні позиції, порівнюючи погляди вихідців із різних верств французького суспільства, а також емігрантів. Через особисті взаємини розглядаються несхожі бунтарські характери, «приспосувальні» настрої, індивідуальні інтереси студентства того часу. Здійснюється аналіз сучасних підходів науковців щодо творчості Робера Мерля, ураховуються сучасні реалії «світу студентів» і «студентського буття» у порівнянні з попередньою епохою.*

***Ключові слова:** університет, студент, спільнота, лідер, викладач, суспільні реалії, бунтар, світоглядні позиції, інтереси.*

Постановка проблеми. ХХ століття в історії людства знаменувалося зміною попередніх цінностей. У суспільній свідомості все більше утверджувалася думка про те, що цивілізація перебуває на крутому переломі. Свідченням цього були не лише катаклізми ХХ століття (дві світові війни, ряд революцій, в ході яких проявилася

жахлива жорстокість, руйнування загальнолюдських цінностей, соціальний, моральний, економічний хаос, різного роду геноцид до цілого ряду народів тощо), але й глобальна криза суспільства, показниками якої були екологічна катастрофа, що насувалася, вичерпання ресурсів, наркоманія.

Ці події не залишили байдужими прогресивних письменників. Вони засобами художнього слова намагалися попередити людство про можливі наслідки такого протистояння. Серед них найпотужніше звучав голос Робера Мерля, викладача університету, романи якого й сьогодні не втратили своєї актуальності, бо ХХІ століття не усунуло проблем ХХ-го, а лише перенесло їх в іншу сферу: якщо тоді говорили про гибель людства в ході третьої світової війни, то в наш час виникли проблеми з ісламськими фундаменталістами, очікуванням кінця світу 21 грудня 2012 року, війни України з Росією. Завдяки творам Р. Мерля сьогодні можна передбачити наслідки «всезагальної істерії» в очікуванні кінця світу, чи наслідків глобальної катастрофи, котрій ще можна запобігти, вчасно зупинивши провідних політиків, які до кінця не усвідомлюють, куди вони ведуть людство.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчості Робера Мерля на сьогоднішній день в Україні присвячено не так багато наукових праць. Серед них можемо назвати статтю М. Бобнева «Соціальні норми та регуляція поведінки», де студентство показано головним руйнівником сталих соціальних норм (Бобнев, 2001). У посібнику І. В. Цебрій «Мораль європейського суспільства ХХ століття у творах класиків світової літератури» піднято проблему «моральності» й «морального» в поведінці «типового» європейського студента другої половини ХХ століття (Цебрій, 2020). У спільній праці І. В. Цебрій і Е. А. Головашича «Форми та види взаємодії людини і соціуму» розглядається здатність молоді до адаптації в новому соціумі (Цебрій, Головашич, 2022). У посібнику К. О. Шахової «П'ять німецьких лауреатів Нобелівської премії з літератури» високо оцінено внесок Робера Мерля в світову літературу (Шахова, 2001). Та найголовнішим джерелом залишається сам його роман «За склом» (Мерль, 1978).

Мета та завдання статті – виявити особливості в світогляді європейського студента другої половини ХХ століття за романом Робера Мерля «За склом». Завданнями дослідження є аналіз роману «За склом», характеристика внутрішнього світу людини в творчому баченні Робера Мерля та його значення для сьогодення.

Методологія дослідження. Провідними методами дослідження стали: ретроспективний, що сприяє дослідженню феномену творчості Р. Мерля на тлі епохи від ранніх до пізніх його праць; термінологічної

селекції – з метою відбору, уточнення й модифікації системи окремих термінів, уживаних автором у його романах; метод персоналізації, що забезпечує вивчення творів Р. Мерля через образи його героїв.

Результати. Роман Робера Мерля «За склом» – не є романом у традиційному розумінні цього жанру. Це більше нагадує хроніку студентських хвилювань, що дійсно відбулися 22 березня 1968 на гуманітарному факультеті Паризького університету, який знаходився в Нантері – місті-супутнику французької столиці. Цікавим є й те, що в творі діють і цілком реальні люди, імена яких часто згадували в газетних матеріалах, і вигадані персонажі. Проте останні ще реальніші, бо за ними також стояли живі люди.

У романі письменник описує всього один день. Цей день виявився першим майже непомітним поштовхом перед політичним землетрусом, що несподівано охопив Францію, – політичним рухом травня-червня 1968 року. Він почався з масових виступів студентів, які протестували проти поліцейських репресій і вимагали реформи вищої школи, і вилився в загальнонародний страйк. Описані політичні події призвели до відставки уряду й президента Франції генерала де Голля, викликали глибокі зрушення в соціально-економічних і політичних умовах життя французького народу.

Масові студентські виступи у Франції стали темою цілої бібліотеки публіцистичної, соціологічної та й художньої літератури. Але й у цій бібліотеці книга Мерля виділяється вдумливістю, неупередженістю підходу, прагненням максимально точно відобразити ситуацію, не позбавлену й певного романтизму. Тому роман «За склом» дає більше для розуміння цього студентського феномену, ніж багаточисельні наукові дослідження (Цебрій, 2020, с. 15).

Але чому все почалося з Нантера? Чому саме студенти? (Таку назву мала одна зі статей про травневі події у Франції). Відповіді на це питання не так просто. Студентський мурашник, до якого вводить нас Р. Мерль, і де читач в перший момент розгублюється й навіть втрачається, несподівано потрапивши під час перерви до холу будь-якого університету, – тут став знаменням часу.

Якщо в 1950 році у Франції налічувалося близько 140 тисяч студентів, то в 1968 році, в момент дії роману, – вже понад 600 тисяч. У Паризькому університеті, частиною якого є й факультет у Нантері, навчалося 115 тисяч осіб. Ураховуючи інші паризькі вузи, технікуми і старші класи ліцеїв, це десята частина всього населення столиці, п'ята частина працездатного дорослого населення (Шахова, 2001, с. 40).

Із книги Мерля ми дізнаємося, що тільки-но відбудований Нантерський факультет не може забезпечити студентських потреб:

призначений для 10 тисяч молоді, він уже змушений дати притулок 12 тисячам . Один із героїв роману, професор Фременкур, (у ньому можна пізнати автора, адже Р. Мерль із 1968 року теж читав курс англійської літератури в тому ж Нантері), нарікає: студентів на лекції занадто багато, лектор не може встановити контакт зі слухачами, він не розрізняє навіть їхніх облич. Проте умови в Нантері ще пристойні. Їх не порівняти із побудованим у 1900 році головним корпусом Сорбонни, який прийняв у свої стіни втричі більше студентів, ніж мав прийняти. «Звідси переповнені аудиторії, які , того й дивись, лопнуть», – так образно висловився один із дослідників цього руху соціолог Маттей Доган (Шахова, 2001, с. 44).

Серед французького студентства переважають діти тих, кого у Франції називали «середніми верствами». До них належали дрібні крамарі й реставратори, вчителі та лікарі, службовці та інженери. Не дивно, що інші персонажі «За склом» переживали постійні матеріальні труднощі. Почуття голоду, яке не покидало старанного й здібного Менестреля, сина заможної жінки, розвіяло свого часу міф про «солодке життя» на Заході.

Робер Мерль так писав про свій роман: «Здійснюючи свій задум, я використав – сподіваюся, оновивши його, – прийом, «що вийшов з моди» (далі стане зрозуміло, чому я беру ці слова в лапки), який існував у літературі тридцятих років нашого століття та іменувався тоді, якщо я не помиляюся, «симультанністю». Йдеться про зображення персонажів, чиї життя протікають відособлено один від одного, проте паралельно в одному й тому ж місці, в один і той же час. Я використовував саме цей тип розповіді, бо в сповідах студентів тема самотності й некоммунікабельності відразу ж встала переді мною як головна тема студентського життя в Нантері. Тож я вибрав цей прийом не випадково. Він був мені нав'язаний самим задумом (Мерль, 1978, с. 5).

Отже, опис подій у романі відбувається погодинно, поступово розкриваючи образи головних героїв. Один із них араб Абделазіз, який приїхав до Нантеру на заробітки. У шість годин ранку Абделазіз чує дзвінок будильника й відкриває очі. Навколо темінь і крижаний холод. Часом він говорить собі: «Абделазіз, що ти тут робиш? Будівництво, бруд, дощ, смертна туга. Ти впевнений, що саме це тобі потрібно? Що краще: сонце без їжі, чи їжа та холод?» (Мерль, 1978, с. 27).

Через годину роздається дзвінок і в іншій кімнаті гуртожитку. Люсьєн Менестрель миттєво підхоплюється з ліжка. Нема часу лежати – йде вирішальний другий семестр. Він стипендіат і боксер. Йому можуть позаздрити однокурсники, проте Люсьєн має інші

проблеми. Чому у нього немає дівчини? Інші хлопці запросто приводять своїх подружок до гуртожитку. Люсьєн кидає погляд на розриту траншею – будівництво за вікном, він сідає за стіл: потрібно закінчити латинський переклад та перечитати Жан-Жака до семінару. Його друг Бушют звичайно ще спить. Та йому можна: в нього немає таких фінансових проблем і він не потребує стипендії.

Ще через годину прокидаються двоє в кімнаті гуртожитку. Це Давид Шульц (двадцять один рік, студент другого курсу відділення соціології, лідер анархістів) і дівчина Бріжітт. Їхні стосунки не складуються, Бріжітт відчуває, що хлопець її скоро покине, тому боїться й рота розкрити. Давид презирливо оглядає свою тісну „конуру“. Він з огидою дивиться на себе в дзеркало – відразу видно вгодоване обличчя маминого сінка. Чому ці дурепи вважають його гарним? А Бріжітт із гіркою думкою, що всі розмови про рівність нічого не означають, бо Давид її принижує кожної хвилини (Мерль, 1978, с. 31).

Із початком занять починаються проблеми в колі викладачів. Асистент Дельмон чекає біля дверей до кабінету завідувача кафедри – професора Ранше. Потрібно просити „цю нікчому“ підтримати його кандидатуру на посаду штатного викладача. Претендентів багато, і Марі-Поль Лагардет, яка з посмішкою походить коридорами, й напевно обійде його, бо вміє наговорити компліментів цьому «надутому індікові» (Мерль, 1978, с. 36).

В одинадцять годин Менестрель сидить в читальному залі й невидячими очима дивиться в древньофранцузький текст. Його любима матінка відмовилася вислати грошей, а стипендію знову затримують – йому загрожує фінансова катастрофа. Правда, є надія отримати одне місце роботи, та воно небезпечне і чи впорається він? Дуже хочеться їсти – але ще більше хочеться, щоб на тебе звернули увагу, щоб якась дівчина по-справжньому в тебе закохалася. У той же час Давид Шульц знайомиться з алжирським хлопчиною-будівельником. Абделазіз покриває терасу гудроном. Юнаків розділяє товсте скло. Тому студентська читальна зала схожа на великий акваріум.

В обід маленька, худа, схожа на хлопчика Деніз Фаржо сидить у студентському кафе й уважно слухає старшого товариша – комуніста Жомі. Розмова йде про політику, та Деніз думає зовсім про інше. У Жомі гарне обличчя. Правда, він уже в її очах старий – років двадцять п'ять, не менше. Було б чудово поїхати з ним до Шотландії на літні канікули. Жомі, завершивши виховну бесіду, забуває про Деніз: до них підсідає інша дівчина, Жаклін Кавайон, і він ліниво реагує на її відверті загравання. Всьому свій час: у нього ніколи не було нестачі в юних «прихожанках» (Мерль, 1978, с. 41).

О п'ятнадцятій годині Абделазіза і двох старих робочих викликає начальник. Зміст розмови зводиться до того, що будівництво закінчується, робочі місця доводиться скорочувати. Начальник хотів би залишити наймолодшого з них, та Абделазіз відмовляється на користь Моктара . Другий алжирець кидається на юнака з ножом – Абделазізу насилу вдається відбити удар. Залишається одна надія – знайти дружелюбного хлопця з читального залу. Давид миттєво знаходить молодому алжирцю кімнату в своєму гуртожитку (Мерль, 1978, с. 102).

Трохи пізніше в професорському клубі асистент Дельмод слухає нарікання Ранше: необхідно придушувати анархічні нахили студентів, нещадно виключати бунтарів і створювати університетську поліцію. Дельмон не витримує цього, кидається до виходу і ледь не збиває з ніг. У той же час Жаклін Кавайон приймає «велике» в своїх очах рішення – потрібно стати такою, як усі інші дівчата. Треба вибрати когось із двох хлопців. Кого ж – Жомі чи Менестреля? Менестрель їй більше подобається, зате Жомі виглядає досвідченішим.

Увечорі Деніз Фаржо намагається написати реферат. Вона гарна студентка, та лист після сорока хвилин роботи залишається білим. У голові стукає одна думка – як домогтися любові Жомі? Майже в той же час в університетському кафетерії професор Фременкур – ліберал і розумна людина – втішав Дельмона. Можна не перейматися так сутичкою з Ранше. Нехай науковий керівник Дельмона прилаштує свого асистента прямо до Сорбонни. Від помсти одного університетського „лева“ слід рятуватися заступництвом іншого. А бунтарський жест лише сприятиме майбутній кар'єрі (Мерль, 1978, с. 125).

Трохи пізніше, о дев'ятнадцятій годині, студенти-радикали захоплюють вежу, де розташовується університетська адміністрація. Так вони бажають висловити протест проти байдужого закону, репресивної влади. Слухаючи полум'яні промови, Давид Шульц думав про те, що Бріжітт зараз навчає Абделазіза математики – було вирішено допомогти хлопцеві отримати хоча б початкову освіту. Зрозуміло, Давид зневажає буржуазні забобони і є прихильником вільного кохання, та Бріжітт насамперед його дівчина. У той же час студентки не зводять очей із прославленого Дані Кон-Бендіта, а Деніз Фаржо, користуючись нагодою, протискається до Жомі. Професор Н. від цих подій балансує на межі життя і смерті – серцевий напад звалив його прямо у вежі (Мерль, 1978, с. 170).

Уночі, в маленькій службовій квартирці шостого поверху вежі професор Н. все ще бореться за життя. Жаклін Кавайон лежить в ліжку і хоче померти. «Якщо Менестрелі не прийде, вона вип'є всі таблетки,

тоді всі вони наплачуться – і мати, і батько, і Менестрель. Люсьєн же не знає, чи потрібна йому зараз ця дівчина, чи ні. У нього проблеми й дуже хочеться їсти. Робоче місце вже зайняли. Може зайняти грошенят у Бушюта? Та потім від нього не відчепишся! Він входить до Жаклін і відразу помічає таблетки. Господи, лише цього йому не вистачало!.. Полаявши дурненьку дівчину, він бачить приготовані нею бутерброди й ковтає слину. Щаслива Жаклін дивиться, як він їсть. Бар'єр відчуженості поступово тане – їм обом так не вистачало любові!» (Мерль, 1978, с. 171).

Глибокою ніччю втомлені студенти звільняють захоплену вежу. Асесор Боже доповідає декану Гралпену, що революція оголосила перерву на сон. Професору Н. все ж вдається впоратися з серцевим нападом, він буде жити. А Деніз Фаржо зважилася нарешті запросити Жомі на канікули до Шотландії.

Та проблеми, підняті Р. Мерлем у цьому романі, торкаються не лише студентського життя, а й їхніх учителів і всього французького суспільства, наприклад, професора Фременкура не чути в залі ще й тому, що він „віщає“ начебто в порожнечу: елемент дискусії в лекції відсутній, після лекції лише небагато встигає отримати відповіді на питання, система семінарів слабо розвинена у Франції, та й ведуть їх не професори, а рядові викладачі. Студенту призначається роль покірною й пасивного слухача; на словах його закликають до самостійного мислення, а вимагають духовної покори. Не дивно, що вибірково, але представницька соціологічна анкета показала: 52% опитаних французів оцінюють травневий студентський бунт як «повстання молоді проти застарілих структур» школи й суспільства (Цебрій, Головашич, 2022, с. 311).

Формою «репресії» студенти вважали й іспити, тому розгнуданий Кон-Бендіт, один із студентських лідерів, який відіграв важливу роль у романі Мерля, і респектабельний Епістемон (псевдонім професора Анзьє, колега Мерля по Нантеру), автор книги «Ідеї, які потрясли Францію» однаково проголосив, що «Іспит, сервільність, соціальне просування, ієрархічне суспільство – головна біда часу» (Мерль, 1978, с. 6). Це стало гаслом „травневих бунтарів“ і було написано на стінах університету.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, як через події одного дня поступово розкриваються характери головних героїв – типових студентів і професорів середини минулого століття, а разом із тим вимальовується й світогляд «типового» європейського студента другої половини ХХ століття. Проте, схожість із ними ми відчуваємо й сьогодні, їх хвилюють проблеми, подібні нашим, вони відчувають те

саме, що відчуваємо ми. Тому роман Робера Мерля «За склом» ніколи не втратить своєї актуальності, бо в ньому відображені неминущі цінності – спадковість поколінь, інтереси молоді, суспільні протиріччя й шляхи вирішення власних проблем.

Список використаних джерел

- Бобнів М. Соціальні норми та регуляція поведінки. URL: /http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/_Index.php
- Мерль Р. За склом / пер. з фран. Григорія Філіпчука. Київ : Художня література, 1978. 330 с.
- Цебрій І. В. Мораль європейського суспільства ХХ століття у творах класиків світової літератури : посіб. для студ. закладів вищої освіти. Полтава : Формат+, 2020. 80 с.
- Цебрій І. В., Головашич Е. А. Форми та види взаємодії людини і соціуму. Габітус. 2022. Вип. 41. С. 309–312.
- Шахова К. О. П'ять німецьких лауреатів Нобелівської премії з літератури : посіб. Київ : Юніверс, 2001. 208 с.

References

- Bobniev, M. *Sotsialni normy ta rehuliatsiia povedinky* [Social norms and regulation of behavior]. Retrieved from http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/_Index.php [in Ukrainian].
- Merl, R. (1978). *Za sklom* [Behind the glass]. Kyiv: Khudozhnia literatura [in Ukrainian].
- Tsebrii, I. V. (2020). *Moral yevropeiskoho suspilstva XX stolittia u tvorakh klasykiv svitovoi literatury* [The moral of European society of the twentieth century in the works of classics of world literature]. Poltava: Format+ [in Ukrainian].
- Tsebrii, I. V., & Holovashych, E. A. (2022). Formy ta vydy vzaemodii liudyny i sotsiumu. *Habitus* [Habitus], 41, 309-312. [in Ukrainian].
- Shakhova, K. O. (2001). *Piat nimetskykh laureativ Nobelivskoi premii z literatury* [Five German Nobel Prize winners in literature]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

Tsebriy I.V.

THE WORLD VIEW OF A "TYPICAL" EUROPEAN STUDENT OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY IN ROBER MERLE'S NOVEL "BEHIND THE GLASS"

Introduction. The peculiarities of the worldview of a "typical" European student of the second half of the 20th century in Robert Merle's novel "Behind the Glass" are determined, his ability to live and communicate in society, to remain himself and at the same time to be a "cell" of a single whole among the large organism of the university. The author justifies the students' worldview positions by comparing the views of people from different strata of French society, as well as emigrants. Dissimilar rebellious characters, "adaptive" moods, and individual

interests of the students of that time are considered through personal relationships. The analysis of modern approaches of scientists to the work of Robert Merle is carried out, the modern realities of the "world of students" and "student life" are taken into account in comparison with the previous era. The aim – to reveal peculiarities in the worldview of a European student of the second half of the 20th century based on Robert Merle's novel "Through the Looking Glass". The tasks of the research are the analysis of the novel "Behind the Glass", the characteristics of the inner world of man in the creative vision of Robert Merle and its significance for the present. **Research methodology.** The leading research methods were: retrospective, which contributes to the study of the phenomenon of R. Merle's work against the background of the era from his early to late works; terminological selection – for the purpose of selection, clarification and modification of the system of individual terms used by the author in his novels; the method of personalization, which ensures the study of R. Merle's works through the images of his heroes. Research results: the problems raised by R. Merle in this novel affect not only student life, but also their teachers and the entire French society. for example, Professor Fremencourt cannot be heard in the hall, also because he "announces" as if into the void: there is no element of discussion in the lecture, only a few manage to get answers to questions after the lecture, the system of seminars is poorly developed in France, and they are not conducted by professors, and ordinary teachers. The student is assigned the role of a submissive and passive listener; verbally they call him to independent thinking, and demand spiritual obedience. It is not surprising that a selective but representative sociological questionnaire showed that 52% of French respondents assessed the May student riot as a "revolt of youth against outdated structures" of school and society. **Conclusion.** Through the events of one day, the characters of the main characters – typical students and professors of the middle of the last century – are gradually revealed, and at the same time, the worldview of a "typical" European student of the second half of the 20th century is revealed. However, we still feel similarities with them today, they are concerned about problems similar to ours, they feel the same as we do. Therefore, Robert Merle's novel "Through the Glass" will never lose its relevance, because it reflects inevitable values – the inheritance of generations, the interests of young people, social contradictions and ways of solving one's own problems.

Key words: *university, student, community, leader, teacher, social realities, rebel, ideological positions, interests.*

Надійшла до редакції 10.02.2023 р.